

Tartışılan Bir Râvi: İbn Lehî'a

Abdullah Karahan

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
akarahan@uludag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9777-3605>

Tahir Shaba

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
tahirshaba@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-9646-2063>

Öz: Abdullah b. Lehî'a (ö. 174/791) etbâ'u't-tâbiîn nesli önemli âlimlerindedir. Mısır diyarının muhaddisi, fakihî ve kadısı olarak şöhret salan İbn Lehî'a, hayatının erken dönemlerinden itibaren ilme, özellikle de hadis ve fıkha ilgi duymuş, daha sonra ilmî seviyesi, hadis bilgisi, müellefatının fazlalığı ve şeyhlerinin çokluğu ile bölgenin en meşhur isimleri arasında yer almayı başarmıştır. Birçok âlim tarafından “asrın âlimi ve muhaddisi”, “ilim inceliklerini kavrayan”, ilim konusunda “Mısır’ın liderlerinden biri” ve “ilim denizlerinden bir deniz” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Süfyân es-Sevrî, İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis ilminde otorite olan şahısların yanı sıra onu çok iyi tanıyan Ahmed b. Sâlih ve Abdullah b. Vehb gibi ilmî açıdan sözlerine itibar edilebilecek kişiler onu öven ifadeler kullanmıştır. Fakat Mısır’daki ilmî konumuna ve hakkındaki övgülere rağmen İbn Lehî'a, hadiste zayıf bulunmuş, rivayetlerinin sağlığını zedeleyen farklı açılardan cerhlere maruz kalmıştır. Sebebi açıklanmayan cerhleri bir yana bırakacak olursak İbn Lehî'a'nın “teşeyyuç, tedlis, kitaplarının yanması, hafıza zayıflığı, ihtilât ve rivayette gevşeklik” gibi beş farklı hususta tenkit edildiği anlaşılmaktadır. Rivayet ehliyetini zedeleyen bu tür kusurlardan dolayı İbn Lehî'a'nın rivayetleri hüccet kabul edilmemiştir. Bu çalışmada, âlimlerin İbn Lehî'a'ya yönelttikleri leh ve aleyhteki açıklamalara dayanarak, onun hadis rivayetine ehliyeti tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Abdullah b. Lehî'a, Nakd, Cerh-Ta'dil, İhtilât.

Geliş Tarihi/Received Date: 12.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 04.12.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Karahan, Abdullah – Shaba, Tahir. “Tartışılan Bir Râvi: İbn Lehî'a”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (Haziran 2021), 79-104. <https://doi.org/10.51447/uluifd.809478>.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30/1 (Haziran 2021)

A Controversial Ḥadith Transmitter: Ibn Lahī'a

Abstract: ‘Abd Allah Ibn Lahī’a (d. 174/791) is one of the important scholars of etbā’ al tābī’ūn generation. From the early stages of his life, he had a keen interest in knowledge; especially ḥadith and fiqh. Then, as a muḥaddith, faqih and qadi of Egypt, with his high level in science, deep knowledge of ḥadith, a lot of books and so many teachers, he succeeded to become one of the most famous scholars of that region. He has been described by many scholars as “the scholar and muḥaddith of the century”, “who grasping the particulars of science”, “one of the leaders of Egypt” in science and “one of the seas of science”. Furthermore figures like Sufyān Al Thawrī, Mālik and Aḥmad Ibn Ḥanbal, who were authorities in the science of ḥadith, as well as Aḥmad Ibn Sālih and ‘Abd Allāh Ibn Wahb, whose have known him very well, used words that can be credited in terms of science, to praise him. However, despite his scientific position in Egypt and the praises about him, Ibn Lahī’a was deemed weak in the ḥadith, and he was exposed to various criticisms (jarḥ) which damage the soundness of his narrations. Besides the jarḥs which are not explained, it can be mentioned that Ibn Lahī’a was criticized on five different subjects like “Tashayyu’, tadrīs, burning of his books, memory weakness and laxity in narration”. For those defaults which damaged his ability in ḥadith narration, the narrations of Ibn Lahī’a were not accepted as an argument. In this study the competence of ‘Abd Allāh Ibn Lahī’a to the ḥadith narration is discussed based on the pros and cons expressions of the scholars.

Keywords: Ḥadith, ‘Abdallāh Ibn Lahī’a, Naqd, Jarḥ-Ta’dil, Ikhtilāf.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Giriş

Sahābe devrinden itibaren Müslüman âlimler Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söz, fiil ile takrirlerinin değişime uğramadan korunması ve nesilden nesile sağlam bir şekilde intikal etmesi hususunda büyük gayretler sarf etmişlerdir. Hadislerin sahihinin sakiminden ayırt edilebilmesi için özellikle isnada büyük önem atfedilmiştir. İlk dönemden itibaren soruşturulmaya başlanılan ve süreç ilerledikçe inceden inceye tahlil edilen isnad hakkındaki çalışmalar hadis ilminin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Râvilerin değerlendirilmesi icthadî bir faaliyet olduğu için kaçınılmaz olarak bazı senedlerin durumu ve özellikle râvilerin hadis rivayetlerine ehliyetleri hususunda hadis âlimleri çeşitli sebeplerle farklı görüşler ortaya koyabilmiştir. Bir kimsenin güvenilir dediği râviyi başkası zayıf olarak nitelemiştir. Birbirinden farklı olan bu görüşlerden hangisinin doğru olduğunu ortaya koymak hadislerin sıhhatini belirleme açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Mısırlı muhaddis ve fakih âlimlerden olan Abdullah b. Lehî’a (ö. 174/791), üzerinde ihtilaf edilen râvilerden biridir.

Hicrî 2. asırda Mısır’ın önde gelen hadis âlimlerinden olan Abdullah b. Lehî’a hadis talebinde aktif rol almış, çok sayıda tâbiîn ile görüşme imkânı bulmuştur. İbn Lehî’a’nın hocalarından işittiği hadisleri yazıya geçirdiği ve bu sayede kendisinin çok

sayıda yazılı malzemeye sahip olmasından ötürü tedvin hareketine de önemli katkılarda bulunduğu açıktır.¹ Bununla birlikte onun hakkında cerh ve ta'dîl uzmanlarının farklı değerlendirmelere sahip olduğu görülmektedir. Başta Leys b. Sa'd (ö. 175/792), Abdullah b. Vehb (ö. 197/812), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Ahmed b. Sâlih (ö. 248/863) olmak üzere bazı muhaddislerin onu tevsîk etmelerine karşın Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), Sa'îd b. Ebî Meryem (ö. 224/838-39), Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848), İbn Hibbân (ö. 354/965) gibi hadisçiler ise cerh etmişlerdir. Özellikle bazı âlimlerin onun hakkında oldukça ağır cerh ifadeleri kullandıkları görülmektedir. Biz bu çalışmada âlimlerin beyan ettikleri cerh ve ta'dîl yönündeki görüşleri göz önünde bulundurarak Abdullah b. Lehî'a'nın güvenilirlik durumunu yeniden değerlendirmeye çalışıp onun hadis rivayetine ehliyetini ortaya koymaya çalışacağız.² Buna geçmeden önce İbn Lehî'a'nın hayatını kısaca ele almak yerinde olacaktır.

1. Abdullah b. Lehî'a'nın Hayatı

İsmi Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Lehî'a b. Ukbe b. Für'ân b. Rebî'a el-Hadramî el-Mısıfî'dir. İbn Lehî'a'nın doğum ve vefat tarihine dair kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmiştir. Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr (ö. 231/846), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve

¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabâd: Tab'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifil-Osmâniyye, 1952), 6/154; Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 19/393.

² İbn Lehî'a hakkında Batı'da ve İslâm aleminde yapılmış bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bunlar içinde Hasen Muzaffer er-Razû, *el-İmâm el-Muhaddis 'Abdullâh b. Lehî'a* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996) adlı eserinde İbn Lehî'a'nın hadis rivayetine ehliyeti üzerinde durmuştur. Araştırmamızda bu eserden istifade edilmiştir. Bir diğer çalışma makalemiz tamamlandıktan sonra rastladığımız Muhammed Ömer eş-Şâmî'ye ait olan *'Abdullâh b. Lehî'a hadîsühû ve 'ilelühû* adlı yüksek lisans tezidir (Ürdün: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, 1988). eş-Şâmî çalışmasında İbn Lehî'a'nın hadisçi kimliğiyle alakalı değerlendirmelerde bulunmuştur. Geç tesadüf etmemiz sebebiyle bu çalışmadan yararlanma imkânımız kısıtlı kalmıştır.

İbn Lehî'a hakkındaki diğer çalışmalar onun hadisçi yönüne pek eğilmemiştir. Bu sebeple onlardan doğrudan istifade edilmemiştir. Bu çalışmalar şunlardır:

- Raif Georges Khoury, *Abd Allâh ibn Lahî'a: Juge et grand maître de l'école égyptienne*, Weisbaden: Harrassowitz, 1986, 359. Khoury'nin bu eserinin kısmi Arapça neşri de vardır. "‘Abdullâh b. Lehî'a ve ehemmiyetü şâhîfeti'l-mahfûza fî Hîdelberc fî dirâseti't-târîhi'l-İslâmî", *el-Mu'temeru'd-Devliyyu'r-Râbi' li-Târîhi Bilâdi's-Şâmî fî'l-'Ahdil-Umevi: Mehâdiru'n-Nedveti's-şâlişe*, nşr. M. Adnan el-Bahî 1 (1989), 27-42.

- Raif Georges Khoury, "L'importance des plus vieux manuscrits arabes historiques", *Quaderni di studi Arabi* 15 (1997), 5-20.

- Miklos Muranyi, "Şâhîfetu 'Abdillâh b. Lehî'a, nebze 'an berdiyyeti Hîdelberc", *Mecelletü Ma'hedi'l-Mahtûtâti'l-'Arabiyye* 26/1 (1980), 107-119.

- G. R. Hawting, "‘Abd Allâh Ibn Lahî'a (97-174/715-790)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 51/3 (1988), 546-548.

- F. Rosenthal, "İbn Lahî'a", *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden: Brill, 1986), 3/853-854.

İbn Hacer'in (ö. 852/1449) de desteklediği görüşe göre İbn Lehî'a hicrî 96 senesinde dünyaya gelmiştir.³ İbn Yûnus es-Sadeî (ö. 347/958) ve Ebû'l-Mehâsin b. Tağrıberdî (ö. 874/1469) ise onun doğum senesini 97 olarak kaydetmişlerdir.⁴ Diğer yandan Zehebî "95 veya 96" diyerek iki farklı rakam vermiştir.⁵ İbn Lehî'a'nın vefat tarihi ise genelde hicrî 174 olarak zikredilmiştir. Bu görüş aralarında Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr, İbn Yûnus ve İbn Tağrıberdî başta olmak üzere geniş bir kitle tarafından belirtilmiştir.⁶ İbn Hacer buna dair farklı rivayetler zikredip tercihini 174'ten yana yapmıştır.⁷

İlim tahsiline erken yaştan itibaren başlayıp özellikle Mısır ve Hicaz bölgesindeki ilmî gelişmelere iyice vakıf olan⁸ Abdillâh b. Lehî'a, başta hadis olmak üzere, fıkıh ve tarih ilimlerinde de önemli bir şahsiyettir. Nitekim birçok âlim tarafından "asrın âlimi ve muhaddisi", "ilmin inceliklerini kavrayan", ilim konusunda "Mısır'ın liderlerinden biri" ve "ilim denizlerinden bir deniz" olarak nitelendirilmiştir.⁹

İbn Lehî'a, hadis toplamak için rihle yapan muhaddislerdendir.¹⁰ Rivayet edildiğine göre İbn Lehî'a boynuna asılı "harîta" denilen bir torba ile dolaşarak Mısır'a gelen muhaddislerle karşılaşınca "Kiminle görüştün? Kimden hadis yazdın?" diyerek rivayetlerini dinler, yazıya döküp torbasına koyardı. Bu yaptığından dolayı "Ebû'l-Harîta" lakabıyla şöhret bulmuştur.¹¹ Bu haberlere bakıldığında İbn Lehî'a'nın hadis

³ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 1/164; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-mühaddisîn ve'l-âfâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976), 2/11; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hind: Dâiretü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326), 5/377.

⁴ Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Ahmed İbn Yûnus es-Sadeî, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/282; Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrıberdî *ez-Zâhirî el-Hanefî İbn Tağrıberdî, en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.), 2/77.

⁵ Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü'r-Risâle, 1985), 8/12.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarabâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.), 5/183; İbn Yûnus es-Sadeî, *Târîh*, 1/281; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, 2/77; Zehebî, *Siyer*, 8/20.

⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/377.

⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/12.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî İbn Abdilhâdî, *Tabakâtü 'ulemâ'i'l-hadis*, thk. Ekrem el-Bûşî - İbrahim ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 1/350; Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 4/668; Zehebî, *Siyer*, 8/31, 13.

¹⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668.

¹¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/11; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668; Nihat Dalgın, "İbn Lehî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/159.

rivayetine önem atfettiği ve hadisleri yazılı bir şekilde muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda onun tâbiinden yetmiş iki şahısla karşılaştığı rivayet edilmektedir.¹² Zehebî (ö. 748/1347), Abdullah b. Lehî'a'nın "Ebû Hureyre (ö. 58/678), Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85) ve Ukbe b. Âmir'in (ö. 58/678) bazı öğrencileriyle buluştuğu" bilgisini eklemiştir.¹³

İbn Lehî'a çok sayıda râviden rivayette bulunmuştur. O isimler arasında şunlar zikredilebilir: İkrime (ö. 105/723), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (ö. 117/735), Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 117/735), Mişreh b. Hâ'ân (ö. 120/738 civarı), Mûsâ b. Verdân (ö. 117/735), Ebû Hüreyre'nin azadlısı Ebû Yûnus (ö. 123/741), Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/745), İbnü'l-Münkedir (ö. 131/748), Ubeydullah b. Ebî Ca'fer (ö.136/753) vd.¹⁴

Ondan rivayet edenlerin arasında ise Amr b. Hâris (ö. 148/765), Evzâ'î (ö. 157/774), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/766), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Cerîr b. Hâzım (ö. 170/786), Leys b. Sa'd (ö. 175/792), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Abdullah b. Vehb, Velîd b. Müslim (ö. 195/810), Abdullah b. Yezîd el-Mukrî (ö. 213/828), Abdullah b. Sâlih (ö. 223/838), Kâmil b. Talha (ö. 231/845), Kuteybe b. Sa'îd (ö. 240/855), Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr, Muhammed b. Rumh (ö. 242/856) zikredilebilir.¹⁵ Mâlik b. Enes'in ise İbn Lehî'a'dan ismini zikretmeden rivayette bulunduğu belirtilmiştir.¹⁶

Abdullah b. Lehî'a hadisçiliğinin yanında fıkıh âlimi ve kadı olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Hicrî 155-164 yılları arasında Mısır'da kadılık yapan İbn Lehî'a,¹⁸ bizzat hilal gözetlemesi yapan¹⁹ ve yemin ile şahit usûlüyle hüküm veren ilk kadı olarak tarihe geçmiştir.²⁰ Bunun dışında İbn Lehî'a beytü'l-mâl sorumluluğu görevini de üstlenmiş,²¹ ayrıca h. 138 senesinde Şâm bölgesinde cihada katılmıştır.²²

¹² Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 32/141.

¹³ Zehebî, *Siyer*, 8/13.

¹⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668. Ayrıca bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/488; Zehebî, *Siyer*, 8/12.

¹⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668. Ayrıca bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/489; Zehebî, *Siyer*, 8/12-13.

¹⁶ Zehebî, *Siyer*, 8/12.

¹⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Halef Vekî' ed-Dabbî el-Bağdâdî, *Ahbâru'l-kuğât*, thk. Abdülazîz Mustafâ el-Merâğî (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1947), 3/236.

¹⁸ Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Mısrî el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kuđât*, thk. Muhammed Hasen İsmâil - Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 266-268.

¹⁹ Kindî, *Kitâbü'l-Vülât*, 268.

²⁰ Vekî', *Ahbâru'l-kuđât*, 3/236.

²¹ Fesevî, *el-Ma'rife*, 2/486.

²² Zehebî, *Siyer*, 8/19.

Mısır tarihini ele alan ilk dönem eserlerin sık sık Abdullah b. Lehîc'a'nın haberlerine başvurmaları onun tarihî rivayetlere meraklı olduğuna işaret etmektedir.²³

Abdullah b. Lehîc'a'nın evinde h. 170 senesinde bir yangın meydana gelmiş ve bu yangından kitapları da etkilenmiştir.²⁴ Bu olay İbn Lehîc'a'nın hayatının son yıllarında başına gelen ağır bir hadisedir.

2. Âlimlerin İbn Lehîc'a'nın Hadis Rivayetine Ehliyetiyle Alakalı Görüşleri

İbn Lehîc'a, Mısırlı âlimlerin önde gelen isimlerinden biridir. Bununla birlikte, bu makalede de görüleceği üzere azımsanmayacak sayıda âlim onu cerh etmiştir. Diğer taraftan, İbn Lehîc'a'yı tevsik eden bazı ifadeler de sarfedilmiştir. Bu bölümde ayrı başlıklar halinde âlimlerin onun hakkındaki tevsik ve cerh ifadeleri olduğu gibi aktarılacaktır. Akdabinde ise hem tevsik hem cerh ifadeleri ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

2.1. İbn Lehîc'a Hakkındaki Ta'dîl/Tevsik İfadeleri

Bazı muhaddis âlimler Abdullah b. Lehîc'a hakkında bir nevi tevsik olarak algılanabilecek ifadeler sarf etmişlerdir. Bu başlıkta âlimlerin söz konusu açıklamalarına kaynaklarda bulunduğu şekliyle yer verilecektir.

Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), "İbn Lehîc'a usûl, biz ise fûrûc sahibiyiz." demiş, başka bir sözünde "İbn Lehîc'a ile görüşebilmek için yolculuklar yapmışımdır." açıklamasında bulunmuştur.²⁵ Süfyan'ın söz konusu ifadeleri daha çok İbn Lehîc'a'nın fıkıh yanyıla ilgili olduğu intibâ uyandırır da onun ilmine övgü içermesi bakımından önem arz etmektedir. Leys b. Sa'd'ın da İbn Lehîc'a vefat ettiğinde "Geride onun gibi biri kalmamıştır." dediği nakledilmiştir.²⁶

Mısır kadılarından İbrahim b. İshâk (ö. 205/820) ise şöyle demiştir: "Leys b. Sa'd'ın mektubunu Mâlik b. Enes'e ulaştırdım. Mâlik bana İbn Lehîc'a hakkında sorular sormaya başlayınca ben de onun halini anlattım. En sonunda Mâlik 'Peki, İbn Lehîc'a hac hakkında hiç konuşuyor mu (hac yapma niyetinde değil mi)?' diye sordu. Bunun üzerine kalbimle onun İbn Lehîc'a ile yüz yüze konuşmak isteyip hadis işitmek istediğini hissettim."²⁷ İbrahim b. İshâk ile İmâm Mâlik arasında geçen bu diyalog Mâlik'in

²³ Abdullah b. Lehîc'a'nın Mısır tarihine dair rivayetleri için bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh İbn Abdilhakem, *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1415); Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtaç ve'l-âsâr* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997).

²⁴ Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 4/115.

²⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 32/143; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/495.

²⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/12; İbn Abdilhâdî, *Ṭabakâtü 'ulemâ'i'l-hadîs*, 1/352.

²⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/12; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/494.

İbn Lehî'a ile görüşmek arzusunda olduğunu, onu terk edilecek bir râvi olarak görmediğini ve ilmî açıdan önemseydiğini gösterir.

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Mısır’da hadis rivayetinin fazlalığı ve zabt ile itkân bakımından İbn Lehî’a misali başka kim olabilir ki?”²⁸ Ahmed b. Hanbel, İbn Lehî’a hakkında ayrıca “Mısır’da İbn Lehî’a dışında muhaddis yoktur.”²⁹, “İbn Lehî’a kendi kitaplarını okuma hususunda İbn Vehb’den daha iyidir.” açıklamalarında bulunmuştur.³⁰

Ahmed b. Sâlih (ö. 248/863) bir rivayette “İbn Lehî’a hadisleri kitaba sağlam bir şekilde kaydeden ve ilmi çokça taleb eden biridir.” demiş³¹ başka bir rivayette ise İbn Lehî’a hakkında bir soruya karşılık olarak “O sikadır.” Değerlendirmesinde bulunmuştur. Bunun üzerine soru soran kişi: “Peki, ya sika kişilerin İbn Lehî’a’dan rivayette bulunup bu rivayetlerde karışıklık söz konusu olursa bu rivayetlerinin üzerinde durulup incelenmesi gerektiği görüşünde misin?” diye tekrar sorunca Ahmed b. Sâlih soruya “Evet.” cevabını verdikten sonra İbn Lehî’a’yı övmeye devam etmiştir.³²

Abdullah b. Vehb bir şahsa hadis rivayetinde bulununca, adam kendisine rivayet ettiği hadisleri kimden işittiğini sormuştur. Bunun üzerine İbn Vehb’in cevabı “Valahi bana bu hadisleri sıdk sahibi ve iyi bir insan olan Abdullah b. Lehî’a tahdîs etmiştir.” şeklinde olmuştur. Bu diyalogu nakleden râvi, İbn Vehb’in daha önce bu şekilde yemin ettiğine hiç şahit olmadığını eklemiştir.³³

İbn Abdilberr *Muvattâ*’daki “*an Mâlik, ‘ani’s-sıqati ‘indehû, ‘an ‘Amr b. Şu‘ayb, ‘an ebîhi, ‘an ceddîhi*” şeklindeki isnadda “*‘ani’s-sıqati ‘indehû*” ifadesiyle İbn Lehî’a’nın kasedilmiş olması ihtimaline dikkat çekmektedir.³⁴

İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Hassân et-Tinnîsî’nin (ö. 208/823) şöyle dediğini kaydetmiştir: “Hüşeym’den (ö. 183/799) sonra İbn Lehî’a’dan daha hafızını görmedim.”³⁵

²⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/494; İbn Abdilhâdî, *Ṭabaḳâtü ‘ulemâ’i’l-ḥadis*, 1/351.

²⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 32/145; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/496.

³⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/495.

³¹ İbn Abdilhâdî, *Ṭabaḳâtü ‘ulemâ’i’l-ḥadis*, 1/351; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 4/668.

³² Ebû Hafis Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *Zikru men ihṭelefe’l-‘ulemâ’ü ve nuḳkâdû’l-ḥadis fihi*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Riyad: Mektebetü Advâi’s-Selef, 1419/1999), 62.

³³ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du‘afâ’i’r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcüd - Ali Muhammed Müavvid (Beyrut: el-Kütüb el-İlmiyye, 1997), 5/239; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 32/143.

³⁴ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvattâ’i min’l-me‘ânî ve’l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vüzâretü Umûmî’l-Evkâf ve’ş-Şü’ûnî’l-İslâmiyye, 1387), 24/176; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 5/378.

³⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5/148.

İbn Adî (ö. 365/976) şöyle demiştir: “İbn Lehî‘a’nın zikrettiklerim haricinde çok sayıda rivayet ve hadisi vardır. Onun hadisleri hasendir. Selef âlimleri onu zayıf görmüşlerse de, aslında “*hasenü’l-ḥadis*”tir ve onun hadisi yazılır. Süfyân es-Sevrî, Şu‘be, Mâlik, Amr b. Hâris ve Leys b. Sa‘d ondan rivayette bulunan sika râvilerdir.”³⁶ Devamında ise “Onun hadisleri hasen olup râvileri aracılığıyla rivayetlerinin durumu daha net açığa çıkmaktadır. Böylece o, ‘hadisleri yazılır’ râviler arasında yer almaktadır.” ilavesini yapmıştır.³⁷

Âlimlerin İbn Lehî‘a hakkındaki müsbet ifadelerinden tespit edebildiklerimizi burada zikrettik. Burada dikkat çeken husus İbn Lehî‘a’nın bazı önde gelen alimler tarafından övülmesi ve ta‘dîl edilmesidir. Her ne kadar hakkındaki açıklamaların bazıları direkt olarak ta‘dîle delalet etmeyen genel ifadeler olsa da diğer açıklamalarla birlikte düşünüldüğünde bu dolaylı ifadelerin İbn Lehî‘a hakkındaki ta‘dîl ifadelerini destekler mahiyette olduğu söylenebilir.

2.2 İbn Lehî‘a Hakkındaki Cerh İfadeleri

İbn Lehî‘a hakkında sarf edilen tecrîh ifadeleri de azımsanmayacak sayıdadır. Burada önce sebebi zikredilmeyen cerhler, devamında ise en ağırından başlayarak en hafifine doğru İbn Lehî‘a’nın maruz kaldığı tenkitler olduğu gibi zikredilecek, daha sonra genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Humeydî (ö. 219/834), Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattân’ın (ö. 198/813) İbn Lehî‘a’yı değerli bulmadığını ifade etmiştir (*kâne lâ yerâhu şey‘en*).³⁸ Bişr b. es-Serî‘nin (ö. 196/811) de Yahyâ b. Sa‘îd’e İbn Lehî‘a’dan bir harf bile almamasını tembihlediği nakledilmiştir.³⁹

Abdurrahmân b. el-Mehdî “İbn Lehî‘a’dan çok ya da az, hiç hadis almam.” demiş,⁴⁰ Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866) ise “Abdurrahmân b. Mehdî’nin İbn Lehî‘a’dan hadis rivayet ettiğini hiç duymadım.” diyerek İbn Mehdî’nin onu zayıf gördüğüne işaret etmiştir.⁴¹ Yahyâ b. Ma‘în de onu zayıf görmüş, hatta bir ifadesinde “Sadece bazı hadislerinde değil, tamamında zayıftır.” demiştir.⁴²

³⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/251.

³⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/253.

³⁸ Buhârî, *et-Târîḫü’l-kebir*, 5/182; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/490.

³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 5/146; Zehebî, *Siyer*, 8/24.

⁴⁰ Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed el-Ka‘bî el-Belhî, *Ḳabûlü’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1421/2000), 2/55; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/12.

⁴¹ İbn Asâkir, *Târîḫü Medîneti Dimeşk*, 32/150; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/491.

⁴² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma‘în, *Ma‘rifetü’r-ricâl* (İbn Muhriz rivayeti), thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr vd. (Dimeşk: Matbû‘âtü Mecme‘i’l-Lügati’l-Arabiyye, 1405/1985), 1/67; Ebû Sa‘îd Osmân b. Sa‘îd ed-Dârimî, *Târîḫü ‘Uşmân b. Sa‘îd ed-Dârimî ‘an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma‘în*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: el-Fâruku’l-Hadîse, 1429/2008), 141.

İbrahim b. Ya'kûb el-Cûzânî (ö. 259/872) "İbn Lehî'a'nın hadisinde nur yoktur, onunla ihticac etmemek ve ona güvenmemek gerekir." diyerek İbn Lehî'a'yı zayıf bir râvi olarak nitelendirmiştir.⁴³

Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875) İbn Lehî'a'yı "rivayet ettiği hadislerinde hataya düşen" ve "senedlerinde dikkatsiz davranan" birisi olarak tanıtmıştır.⁴⁴ Zehebî'nin zikrettiğine göre Müslim bir başka yerde de, Vekî' (ö. 197/812), Yahyâ b. Sa'îd ve Abdurrahman b. Mehdî'nin İbn Lehî'a'yı terk ettiğini belirterek onun zayıflığına dikkat çekmiştir.⁴⁵

Nesâî (ö. 303/915) "Abdullah b. Lehî'a Ebû Abdurrahmân el-Mısırî zayıftır."⁴⁶ demiş, İbn Huzeyme de (ö. 311/924) "İbn Lehî'a'nın hadisiyle ihticac etmem."⁴⁷ açıklamasını yapmıştır.

Dârekutnî'nin (ö. 385/995) de İbn Lehî'a'yı zayıf bir râvi olarak nitelediği bilinmektedir.⁴⁸

Buraya kadar sebebi açıklanmayan cerh ifadelerini zikrettik, İbn Lehî'a hakkındaki açıklamalı cerh ifadelerine gelince, onlar da şöyle sıralanabilir:

İbn Kuteybe (ö. 276/889) onu teşeyyu'a meyilli kimselerin arasında zikretmiştir.⁴⁹

İbn Adî, İbn Lehî'a'nın Hz. Ali'ye (ö. 40/661) (r.a.) ilim kapılarının açılmasıyla ilgili bir rivayetini naklettikten sonra "Bu münker bir hadistir. Bu rivayeteki bela İbn Lehî'a'dan kaynaklanmalıdır. Zira o teşeyyu' hususunda ifrata kaçmıştır." açıklamasını yapmıştır.⁵⁰ İbn Lehî'a'nın teşeyyu'a meylini İbn Hacer de nakletmiştir.⁵¹ Fakat,

⁴³ Zehebî, *Siyer*, 8/30.

⁴⁴ Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü'rî, *et-Temyiz*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Kevser, 1410), 187.

⁴⁵ Zehebî, *Siyer*, 8/20. Zehebî'nin zikrettiği bu bilgi Müslim'in eserlerinde bulunamamıştır.

⁴⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/239.

⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/37.

⁴⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 32/157; Alâüddîn Ebû Abdillâh Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Muhammed - Ebû Muhammed Üsâme b. İbrâhîm (el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 2001), 8/148.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1992), 624. İbn Kuteybe bu eserinde herhangi bir gruba/fırkaya mensup olanları sadece liste olarak vermiştir. Dolayısıyla İbn Lehî'a'nın Şia'ya mensubiyeti hususunda herhangi bir sebep yahut bir bilgi zikretmemektedir. Bu hususta makalenin ilerleyen bölümlerinde değerlendirme yapılacağı için burada sadece bu ve buna benzer nakiller zikredilmekle yetinilmiştir.

⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/389.

⁵¹ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Ref'u'l-İşr 'an Kudâti Mısr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 196.

değerlendirme bölümünde zikredileceği üzere Zehebî bu ifadelere cevap vermiş, İbn Adî'nin bu konudaki hatasını ortaya koymuştur.

İbn Hibbân “Kitapları yanmadan önce de zayıf râvilerden *tedlîs* yapardı.” açıklamasını zikretmiş, başka bir seferinde de “İbn Lehî'a'nın sika olarak nitelendirdiği zayıf râvilerden *tedlîs* yaptığını gördüm.” demiştir.⁵²

Yahyâ b. Abdillâh b. Bukeyr, İbn Lehî'a'nın kitaplarınının 170 senesinde yangına maruz kaldığını söylemiştir.⁵³ İshâk b. İsâ (ö. 215/830) ise bir yerde “Abdullah b. Lehî'a ile 164 senesinde görüşüm, 169 senesinde ise kitapları yanmıştır.”⁵⁴ başka bir yerde de “Asılları değil, sadece okuma yaptığı bazı nüshaları yanmıştır.” diyerek İbn Lehî'a'nın kitaplarınının yanması hususunda bilgi vermiştir.⁵⁵ İbn Lehî'a'nın kâtibi olan Osmân b. Sâlih es-Sehmî (ö. 219/834) de 170 senesinde evinin yanması sonucu onun bazı kitaplarınının yangına maruz kaldığını ifade etmiş, ancak onların sadece okumak için kullandığı bazı nüshalar olduğunu, yoksa usûl/temel kitaplarınının sağlam bir şekilde kurtulduğunu belirtmiştir. Akabinde de kendisinin Umâre b. Gaziyye'nin (ö. 140/757) kitabını, yangından sonra, İbn Lehî'a'nın asıllarından yazdığını da eklemiştir.⁵⁶ Öte yandan Muhammed b. Yahyâ b. Hassân (ö. ?), İbn Lehî'a'yı kasederek “Onun hiçbir kitabı kaybolmamıştır.”⁵⁷ demiş, Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) ise “Onun kitapları yanmamıştır.” şeklinde bir ifade sarf etmiştir.⁵⁸

İbn Lehî'a'nın hafıza zayıflığına işaret edercesine Leys b. Sa'd'ın sık sık “Ben İbn Lehî'a'dan daha büyüğüm, ancak bize akıl bahşeden Allah'a hamdolsun.” dediği nakledilmiştir.⁵⁹ İbn Lehî'a hakkında, Taberî (ö. 310/923) “Ömrünün sonunda aklı karışmıştır.” demiş,⁶⁰ Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) ise “Yalanı kastetmezdi ancak kitapları yandıktan sonra hafızasından rivayet edince hataya düşmüştür.” açıklamasını yapmıştır.⁶¹

Abdullah b. Lehî'a'dan bahseden bir adama rastlayan Abdullah b. Mübârek “İbn Lehî'a'nın sıkıntısı artık ortaya çıkmıştır.” demiştir.⁶² İbn Ebî Meryem'in anlattığına göre hacdan dönen bir grup hadisçi İbn Lehî'a ile görüşmüş, İbn Lehî'a onlardan ha-

⁵² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/11-12.

⁵³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/238; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/376.

⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/238; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668.

⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, 8/21.

⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/148; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/496.

⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/148; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/146.

⁵⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/157.

⁵⁹ Ebû Bekr b. Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 14/524; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 50/366.

⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/379.

⁶¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-ısr*, 195.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/271; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/146.

dis işitmek istemiş, onlar da kendisine senedleriyle birlikte Amr b. Şu'ayb'dan bir hadis rivayet etmişlerdi. Bir zaman sonra İbn Lehî'a'nın bu hadisi doğrudan İbn Şu'ayb'dan rivayet ettiği görülmüştür.⁶³ Yine Ahmed b. Hanbel'in belirttiğine göre İbn Lehî'a, Müsennâ b. Sabbâh (ö. 149/766) vasıtasıyla Amr'dan hadisler yazmış, daha sonra bu hadisleri Amr'ın kendisinden rivayet etmiştir.⁶⁴ Yine İbn Ebî Meryem'den gelen bir rivayette bildirildiğine göre bazı hadisçiler İbn Lehî'a'nın huzuruna gelip ona Iraklılardan birtakım rivayetler okumuş, o da onlara kendi hadisleriymiş gibi icazet vermiştir. Bunu fark eden İbn Ebî Meryem kendisine "Ey Ebû Abdurrahman! Bu hadisler senin rivayetlerin değildir." diyerek itirazda bulununca, İbn Lehî'a'nın buna karşılık "Bu hadisler kulaklarıma bir yerden tanıdık gelmektedir." şeklinde karşılık vermiştir.⁶⁵

Atâ'dan bir ve bazen iki râvi vasıtası ile işitmiş olduğu hadisleri vasıtaları düşürülerek doğrudan "Atâ'dan" şeklinde İbn Lehî'a'nın önüne konulduğu, onun da hadisleri bu şekilde onlara okuduğu kaydedilmiştir.⁶⁶ Ahmed b. Sâlih onun sika olmakla birlikte kendisine telkinde bulunulduğunda bunu kabul ettiğini belirtmiştir.⁶⁷

Abdurrahmân b. Hırâş (ö. 283/896) "Hadisi yazılmaz. Kitapları yangına maruz kalmıştır. Önüne hadis getiren herkesin hadisini okur, birisi hadis uydurup da önüne koyarsa onu da okurdu." diyerek İbn Lehî'a'nın zayıflığına dikkat çekmiştir.⁶⁸ Hatîb el-Bâğdâdî (ö. 463/1071) ise şöyle demiştir: "Hafızası kötüydü. Kitapları yanmıştır. Hadis tahammülünde *mütesâhil* davranırdı. Önüne hangi kitabı koysalar ondan tahdîs ederdi. Dolayısıyla hadislerindeki münkerlik çoğalmıştır."⁶⁹

İbn Lehî'a hakkındaki bu rivayetlerden hareketle onun, *tedlîs* yapmak ve hayatının sonlarına doğru hafızasının zayıflamasından ötürü unutkanlık, *tahlîl* ve telkine maruz kalmak gibi kusurlarla cerh edildiği anlaşılmaktadır.

2. 3. İbn Lehî'a Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda görüldüğü gibi, İbn Lehî'a bir taraftan bölgesinin yegane hadisçisi, zabt, itkân ve usûl sahibi gibi değerlendirmelere layık görülürken, diğer taraftan *tedlîs*, *ihlîlât* ve gevşeklik gibi olumsuz değerlendirmelere maruz kalmıştır. Tezat teşkil eden bu ifadeleri aşağıda olumlu olanlardan başlayarak ayrı başlıklarda değerlendirmek uygun olacaktır.

⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/492; İbn Hacer, *Ref'u'l-'İsr*, 193.

⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/150; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/491.

⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/146; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/237.

⁶⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/146.

⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/378.

⁶⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/145.

⁶⁹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/145.

2.3.1. İbn Lehî'a Hakkındaki Tevsîk/Ta'dîl İfadelerinin Değerlendirmesi

Yukarıda ilgili başlıkta görüldüğü üzere İbn Lehî'a hakkında sözüne itibar edilen bazı âlimler tarafından övgü ifadeleri bulunmaktadır. Söz konusu övgülere bakıldığında bunların, bir ikisi hariç, onun hadis rivayetindeki yönüne ilişkin olmaktan ziyade genel profiliyle alakalı olduğu görülür. Doğrudan hadisçiliğine ilişkin gibi algılanabilecek olumlu ifadelerin başında ise Ahmed b. Hanbel'den nakledilen değerlendirmeler gelmektedir. İbn Hanbel onu Mısır'ın yegâne muhaddisi şeklinde görmüş, itkan, zabt ve ilminin çokluğu bakımından eşi benzerinin bulunmadığını ve ayrıca kitaplarını okuma hususunda İbn Vehb'den daha iyi olduğunu söylemiştir. İbn Abdilber ise İmâm Mâlik'in “*ani's-sika*” tabiriyle İbn Lehî'a'yı kasdettiğini ileri sürerek kendisini tevsîk ettiğini ima etmiştir. Yahyâ b. Hassân et-Tinnîsî onun hafızlığını ön plana çıkararak İbn Lehî'a'nın Hüşeym'den daha hafız olduğunu öne sürmüş, İbn Adî ise onu “*hasenü'l-hadîs*” olarak nitelendirmiştir. “*Hasenü'l-hadîs*” ta'dîl mertebelerinden olup böyle nitelendirilen râvilerin hadislerinin i'tibar için yazılabileceği kanaati hakimdir.⁷⁰

İbn Lehî'a'nın sika olduğunu söyleyen Ahmed b. Sâlih ise onu, kitaplarını titizce kaydeden ve çokça ilim talebinde bulunan biri olarak görmektedir. Nitekim o, İbn Lehî'a'nın rivayetlerinde görülebilecek *ihtilâf*ın telafi edilebilecek türden olduğunu ifade etmiştir. Ancak Ahmed b. Sâlih'in, İbn Lehî'a hakkında cerh içeren değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla Ahmed b. Sâlih, İbn Lehî'a'yı bir dönem sika olarak görmüş olsa da, daha sonra *ihtilâfa* bağlı olarak kanaatini değiştirmiş olmalıdır.

İbn Lehî'a'nın güvenilirliği hakkında söylenen sözlerin içerikleri kadar onları söyleyen şahsiyetlerin profilleri de ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim onun hakkında olumlu görüşler beyan eden Süfyân es-Sevrî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel genel anlamda hadis ilminde birer otorite oldukları gibi ricâl tenkidi alanında da önemli şahsiyetlerdir. Ancak Süfyân es-Sevrî ile Mâlik'in *ihtilâftan* sonra onunla görüşememiş olmaları ihtimalini dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Yine onun hakkında olumlu görüş beyan eden Ahmed b. Sâlih ve Abdullah b. Vehb gibi âlimlerin ilmî açıdan sözlerine itibar edilebilecek kişiler olmalarının yanı sıra, aynı bölgenin âlimleri olmaları hasebiyle de önemlidirler. Dolayısıyla onların İbn Lehî'a'yı başkalarına göre daha iyi tanıdıkları düşünülebilir.

Tüm bunlar İbn Lehî'a'nın hadis rivayetine ehliyeti değerlendirilirken hakkındaki tevsîk açıklamalarının da dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Elbette ona yöneltilen onca olumsuz ifadeleri de görmezden gelmemek gerekir. Ancak hakkında dile getirilen tevsîk ifadeleri onu tamamen zayıf görmeye engel olmaktadır. Olumlu ve olumsuz kanaatler birlikte değerlendirildiğinde, İbn Lehî'a'nın kendisini zayıf düşürecek bazı özellikleri bulunması sebebiyle mutlak anlamda sika görülemeyeceği, ancak hakkındaki tevsîk ifadeleri sebebiyle hepten de görmezden gelinemeyeceği,

⁷⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Hadisevi, 2006), 131.

kendisinden sika râvilerin rivayette bulunduğu durumlara mahsus olmak üzere, en azından “*hasenü'l-ḥadîs*” derecesinde görülmesi ilmî ihtiyata daha uygun gözükmektedir. Nitekim İbn Adî de onun hadis rivayetindeki derecesini bu şekilde tespit etmiştir.

2.3.2. İbn Lehî'a'ya Yöneltilen Cerhlerin Değerlendirmesi

İbn Lehî'a'ya yöneltilen tenkitler birkaç maddede toplanabilir. Sebebi belirtilmeyen cerhler bir tarafa bırakılacak olursa, bu maddeler şu şekilde sıralanabilir:

- *Teşeyyu'*
- *Tedlîs*
- Kitaplarının yanması
- Hafıza zayıflamasından dolayı *iḥtilâṭ*
- Hadis rivayetinde gevşeklik (*tesâhül*)

Aşağıda bu hususlar tek tek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ancak İbn Lehî'a hakkındaki cerhlerin ta'ḍîlden çok daha fazla olduğunu öncelikle ifade etmek gerekir. Dolayısıyla her ne kadar birkaç âlim onun hakkında olumlu ve tevsîk edici sözler sarf etmişlerse de, bunlar onun tamamen aklanması için kâfi görülmemelidir. Diğer taraftan, İbn Lehî'a'nın maruz kaldığı bu tenkitlerin başka râvilere de yöneltildiği, buna rağmen rivayetlerinin hepten terk edilmediği de unutulmamalıdır. İbn Lehî'a'ya yöneltilen söz konusu tenkitleri değerlendirirken bu hususları göz önünde bulundurmak ilmî yaklaşımın bir gereğidir.

2.3.2.1. İbn Lehî'a Hakkındaki Sebebi Belirtilmeyen Cerhler

Ricâl ilmiyle ilgilenen âlimler bir râviyi cerh ettiklerinde bazen onun nedenini açıklamış, bazen de sadece onu cerh edip nedenini zikretmemişlerdir. Hadis ilminde sebebi açıklanan cerhe “*el-cerḥu'l-müfesser*” (açıklamalı cerh) denilirken, sebebi açıklanmadan yapılan tenkitlere ise “*el-cerḥu ğayri'l-müfesser*” veya “*el-cerḥu'l-mübhem*” (açıklamasız, kapalı cerh) denilmiştir.⁷¹ Birçok râvide olduğu gibi İbn Lehî'a hakkında da cerhin her iki şekli görülmektedir. İbn Lehî'a'nın tenkit edildiği asıl hususlara geçmeden önce onun hakkındaki sebebi açıklanmayan/kapalı cerh ifadelerinin üzerinde biraz duralım:

Yukarıda geçtiği üzere İbn Lehî'a'nın mutlak surette zayıf olduğunu ifade eden âlimler arasında Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, İbn Ma'în, İbn Mehdî, Nesâî ve Dârekutnî gibi otorite isimler yer almaktadır. Bu âlimlerin söz konusu cerh ifâdeleri sebebi açıklanmayan cerh-i gayr-i müfesser kabilinden olmakla birlikte önemlidir. Zira bu isimler cerh ve ta'ḍîl ilminin en önemli otoriteleridir. Ayrıca İbn Lehî'a hakkında müfesser cerhler de bulunduğu için, bu cerhler onları destekleyen birer karine olarak kabul

⁷¹ Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, 64.

edilebilir. Tüm bunlara sebebi belirtilmeyen cerhlerin kabul edilip edilmemesi hususunda âlimlerin görüş birliği sağlayamamış oldukları hususu da ilave edildiğinde otorite olan bu şahısların söz konusu cerhlerinin dikkatlerden uzak tutulmamasının daha isabetli olacağı neticesine varmak mümkündür.⁷²

Bu açıklamayı yaptıktan sonra İbn Lehî'a'ya yöneltilen diğer tenkitleri ele almak mümkündür.

2.3.2.2. Teşeyyu' İthamı

Râvilerin Şiîliğe meyili ithamıyla cerh edilmeleri, klasik dönemde sık görülen bir olaydır. Ancak o dönemdeki teşeyyu' Hz. Ali'nin (r.a.) mücadelesindeki haklılığının ifade edilmesi ve Alioğullarına yapılan zulümlerin kınanmasından başka bir mana taşımamaktadır. Bundan dolayı o dönemde birinin Şii olması yahut Şiîlikle itham edilmesi onun Râfizî inanç esaslarını kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Nitekim İbn Kuteybe'nin, İbn Lehî'a'nın da yer aldığı "Şiîler" başlıklı listesinde İbrahim en-Neha'î (ö. 96/714), Şu'be (ö. 160/776), Sevrî (ö. 161/778), Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân gibi birçok âlimin ismi de zikredilmiştir.⁷³ İbn Kuteybe'nin aynı sayfadaki bir önceki başlığa "Râfizîler" adını vermesi onun da Şiîliğe yukarıda işaret edilen manayı yüklediğini göstermektedir.

İbn Adî'nin söz konusu ifâdesine gelince Zehebî, zaten onun bu hatasına dikkat çekmiş ve ilgili rivayetteki münkerliğin İbn Lehî'a'dan değil râvisi Kâmil b. Talha el-Cahderî'den (ö. 231/845) kaynaklanıyor olabileceğinin altını çizmiştir.⁷⁴ Ayrıca İbn Adî'nin kendisi İbn Lehî'a'ya ayırdığı bölümde onu "hasenü'l-ħadîs" olarak değerlendirmiştir.⁷⁵ Yine onun zikrettiği bir rivayete göre İbn Lehî'a "Kur'ân mahlûktur diyen biri hakkında ne dersin?" şeklindeki bir soruya "O kâfirdir." cevabını vermiştir.⁷⁶ Bu cevap ise o dönemde Ehl-i hadisin ve muhaddislerin en belirgin özelliklerindedir. Şu halde İbn Adî her ne kadar İbn Lehî'a'yı teşeyyu' ile itham etmiş olsa da onun burada bid'at ehli anlamındaki Şiîliği değil, klasik dönemde bilinen manadaki Hz. Ali muhabbetini/tarafarlığını kasdettiği anlaşılmaktadır. Bu manadaki teşeyyu'un ise hiçbir şekilde İbn Lehî'a'nın adaletini zedeleyemeyeceği açıktır.

2.3.2.3. Tedlîs

İbn Lehî'a'ya yöneltilen ve onu en çok yaralayan tenkitlerden biri *tedlîs* tir. Başta Ebû Hâtim (ö. 277/890) olmak üzere sonrasında İbn Hibbân, Sibt İbnü'l-Acemî (ö.

⁷² Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalîm el-Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerħi ve't-ta'dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 1407), 111-128.

⁷³ bk. İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 624.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, 8/26.

⁷⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/251.

⁷⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/238.

841/1438), İbn Hacer ve Süyûtî de onun bu sorununa dikkat çekmişlerdir.⁷⁷ Ebû Hâtîm, İbn Lehî'a'nın bu kabilden birçok hatasını dile getirmiştir.⁷⁸ İbn Lehî'a'yı sâlih biri olarak addeden İbn Hibbân ise bir yerde onun sadece *tedlîs* yaptığını dile getirmekle yetinmiş, bir başka yerde ise bu sonuca onun hadisleri üzerinde inceleme yaparak vardığını belirtmiştir. Daha sonraki devirlerde onun müdellis olduğunu belirten Sibt İbnü'l-Acemî, İbn Hacer ve Süyûtî gibi âlimler ise öncekilerin tespitlerine dayanarak yapmış olmalıdır.⁷⁹ Ayrıca Müslim'in de İbn Lehî'a'nın bu tür hatalara düştüğünü ifade ettiğini yukarıda zikretmiştik. Tüm bunlardan *tedlîs*in onun rivayetlerinde ciddi bir problem teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.2.4. Kitaplarının Yangına Maruz Kalması

Yukarıda zikredilen rivayetler İbn Lehî'a'nın kitaplarının yangına maruz kalmasını iki şekilde anlatmaktadır. Birincisi İbn Bükeyr ve Kuteybe b. Sa'îd'in, mutlak olarak ve tafsilata girmeden kitaplarının yandığını belirten ifadeleridir. İkincisi ise İbn Lehî'a'nın temel/asıl kitaplarının değil, sadece okumak için sakladığı notlar şeklindeki bazı nüshaların yandığını belirten nakillerdir. Bunlar da İshâk b. İsâ ve Osmân b. Sâlih es-Sehmî'nin ifadeleridir.

Bunların yanında üçüncü bir çeşit açıklamada ise İbn Lehî'a'nın kitaplarının yanmadığı dile getirilmiştir. Bu tür bilgiler de Muhammed b. Yahyâ b. Hassân (ö. ?),⁸⁰ İbn Ma'în,⁸¹ İbn Ebî Meryem⁸² ve Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878)⁸³ tarafından gelmektedir. Ancak bu tür rivayetlere dayanarak İbn Lehî'a'nın kitaplarının yangından hiç etkilenmediğini söylemek aksini belirten açıklamaları görmezden gelmek demektir. O yüzden bu tür ifadeleri "kitaplarının tamamı yanmamıştır" manasında anlamak daha doğru gözükmektedir. Öte yandan kitaplarının tamamının yangına maruz kaldığını söylemek de ilmî bir bakış açısı olmamalıdır. Zira pratikte bunun aksininin sabit olduğu

⁷⁷ bk. Ebü'l-Vefâ Sibt İbnü'l-Acemî Burhâneddîn İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *et-Tebyîn li esmâ'i'l-müdellisîn*, thk. Yahyâ Şefik Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 36; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Ṭabakâtü'l-müdellisîn*, thk. Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî (Amman: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983), 54; Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Esmâ'ü'l-müdellisîn*, thk. Mahmûd Muhammed Nessâr (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 66.

⁷⁸ bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-İlâel*, thk. Sa'îd b. Abdillâh el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî (b.y.: y.y., 1427/2006), 1/486, 2/426, 3/581, 676, 4/575, 6/28, 558. Ayrıca bk. Ömer Faruk Akpınar, *Rivayet Asrında İlet Bezzar Örneği* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 168, 184, 209, 265.

⁷⁹ bk. Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn*, 36; İbn Hacer, *Ṭabakâtü'l-müdellisîn*, 54; Süyûtî, *Esmâ'ü'l-müdellisîn*, 66.

⁸⁰ bk. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/148; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/146.

⁸¹ bk. Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *el-Muhtefef fihim*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed el-Kaşkarî (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1999/1420), 47.

⁸² bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/493; Zehebî, *Siyer*, 8/16.

⁸³ bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 32/157.

riyayetlerde belirtilmiştir. Dolayısıyla konu ile ilgili rivayetler bütün olarak değerlendirildiğinde şöyle bir sonuca ulaşılabilir: İbn Lehî'a'nın kütüphanesi yangına maruz kalmış, fakat tamamı yanmamıştır; yangın sadece kitapların bir kısmına sirayet etmiştir. Asıllarını teşkil eden kitaplar ise yangından etkilenmemiştir.

Her halükarda İbn Lehî'a'nın kitaplarının yandığına dair kaynaklara yansıyan bilgilerin onun rivayetlerine âlimlerin bakışını daha da menfi yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı âlimler yangın öncesi rivayetleri ile sonrakileri birbirinden ayırmayı tercih etmişlerdir. Kaynaklara bakıldığında İbn Ma'în⁸⁴ ve İbn Sa'd'ın (ö. 230/845)⁸⁵ yangından önce ondan alınan hadislerin, sonrasında işitilenlerden daha sağlam olduğunu açıkça ifade ettikleri görülür. Böyle davranan başka âlimler de vardır. İbn Hibbân da bu görüşte olduğunu belirterek İbn Lehî'a'nın özellikle "Dört Abdullah"dan⁸⁶ gelen yangından önceki rivayetlerinin sağlam olduğunu söylemiştir. Fakat İbn Hibbân'ı diğer âlimlerden ayıran husus yangın sonrasındaki rivayetlerinin hiçbir değerinin bulunmadığını ifade etmesidir.⁸⁷ Halbuki İbn Lehî'a'nın kâtipliğini yapan Osmân b. Sâlih ile onun en önde gelen öğrencilerinden Abdullah b. Vehb, hocalarının sağlam kaynaklarına yangından sonra da ulaştıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁸ Bununla birlikte şifahî rivayetleri, hafıza zayıflığı ve yaşlılık gibi nedenlerle birlikte yangın etkisiyle de olumsuz etkilenmiş olmalıdır. Ebû Zür'a ise İbn Lehî'a'nın rivayetleri arasında yangına dayanan herhangi bir "eski-yeni ayırımı" yapmamıştır. Bunun yerine Abdullah b. Mübârek ve İbn Vehb gibi onun bazı sağlam râvilerinin rivayetlerini bir nevi ayrı tutmuştur.⁸⁹ Bu değerlendirmelerden sonra İbn Lehî'a'nın kitaplarının kısmî de olsa yangına maruz kalmasının rivayetlerini olumsuz etkilediği, bu sebeple yangından sonraki rivayetlerine ihtiyatla yaklaşmanın uygun olacağı neticesine varmak mümkündür. Râviler hakkındaki müdakkik değerlendirmeleri ile tanınan İbn Hacer'in de onun yangından sonra *ihtilât* ettiğine yönelik tespitleri⁹⁰ bu kanaati güçlendirmektedir.

2.3.2.5. Hafıza Zayıflığından Ötürü İhtilat

İbn Lehî'a'nın hafızasının ömrünün sonuna doğru zayıflamaya başladığı ve dolayısıyla rivayetlerinin de *ihtilâta* maruz kaldığı Leys, İbnü'l-Mübârek, İbn Ebî Meryem

⁸⁴ bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/148; Zehebî, *Siyer*, 8/31.

⁸⁵ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 7/358; Zehebî, *Siyer*, 8/20.

⁸⁶ Abdullah b. el-Mübârek, Abdullah b. Vehb, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi (ö. 221/836) ve Abdullah b. Yezid el-Mukri'dirler (ö. 230/828). bk. Zehebî, *Siyer*, 8/23.

⁸⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/11; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668.

⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/148; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/496; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/668.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/147.

⁹⁰ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986), 319.

ve Ahmed b. Hanbel tarafından belirtilmiştir. Daha sonra aynı husus Taberî ve Hâkim gibi diğer âlimlerden de nakledilmiştir.

Her ne kadar Ebü'l-Esved Nadr b. Abdilcebbâr (ö. 219/834)⁹¹ ve İbn Sa'îd⁹² onun *ihtilâta* düşmediğini ifade etmiş olsalar da, bu doğru gözükmemektedir. Veya onların bu tespitleri İbn Lehî'a'nın daha erken dönemleri ile ilgili bir değerlendirme olmalıdır. Zira onun *ihtilâta* düştüğünü beyan eden rivayetlerin hem fazlalığı, hem de en yakınındakiler tarafından dile getirilmesi böyle bir sonuca gidilmesine manidir. Ayrıca Osman b. Sâlih, İbn Lehî'a'nın kaza ile bineğinden düşmesiyle birlikte bu sıkıntısının başladığını da ifade etmiştir.⁹³ Osman b. Sâlih'ten gelen bu rivayet onun hafıza zayıflığına maruz kalmasının sebebini sarıh bir şekilde bildirmektedir.

Öte yandan İbn Lehî'a'nın hayatının son yıllarında böyle bir duruma düşmesi iki sebepten dolayı hadislerinin toptan zayıf sayılmasını gerektirmez. Birincisi, hayatının sonlarına doğru hafıza kaybı hadis ilminde yetkinliği İbn Lehî'a'dan daha fazla olan birçok râvide de görülmüş ve onların hadisleri tamamen terk edilmemiş, sadece *ihtilâttan* sonra nakledilen rivayetlerle sınırlı kalmıştır. Bu durum İbn Lehî'a için de aynen geçerli olmalıdır. İkincisi ise Abdullah b. Lehî'a'nın asıl ve temel hadis kitapları hayatının sonuna kadar sağlam bir şekilde korunduğu Abdullah b. Vehb ve Osmân b. Sâlih tarafından açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla *ihtilâttan* zuhurundan sonra da İbn Lehî'a'nın rivayetlerinin problemsiz nakledilmiş olma ihtimali vardır. Çünkü "Dört Abdullah" örneğinde olduğu gibi hadislerin onun asıllarından ve bozulmamış kitaplarından alınmış olma ihtimali her zaman için vardır. Dolayısıyla bu husus ile ilgili de yukarıda olduğu gibi İbn Lehî'a hakkında genel bir hüküm vermeyip tafsilata gidilmesi daha mutedil bir davranış olacaktır.

2.3.2.6. Hadis Rivayetinde Gevşeklik

İbn Lehî'a'nın hadis rivayetinde gevşek davrandığı yönündeki tenkit, hakkındaki en yaygın ithamlardan biridir. Buna bağlı olarak onun rivayetlerinde en çok dikkat edilmesi gereken husus, kendisinin hadis rivayetinde *mütesâhil* olmasıdır. Yaşadığı dönemde Mısır'da kıssacılığın halen yaygınlığını koruması ve İbn Lehî'a'nın kendisinin de tarih ve kıssa rivayetlerine ilgi duyuyor olması bu hususlardan etkilenmiş olacağını akla getirebilir. Fakat söz konusu gevşekliğin aslında hafızanın ilerleyen yaşlarda zayıflaması ve kütüphanesini de kısmen etkileyen yangından sonra ondan rivayette bulunan râvilerden kaynaklanması da kuvvetli bir ihtimaldir. Nitekim kaynaklarda yer alan birçok rivayette İbn Lehî'a'nın kendisinden hadis almak isteyenlere kitaplarını çıkardığı, bu kitaplardan tahammülü sağlam yapabilenlerin almış oldukları rivayetleri sağlam bir yolla naklettikleri, yapamayanların ise rivayetlerinde

⁹¹ İbn Ma'în, *Târîh*, 68.

⁹² bk. İbn Sa'îd, *eṭ-Ṭabakât*, 7/358.

⁹³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/158; Zehebî, *Siyer*, 8/24.

hatalara düştükleri belirtilmiştir.⁹⁴ Ancak bu durum onun kendisinde bir gevşekliğin var olduğunu düşünmemize mani değildir. Nitekim cerhler konusunda buna delalet eden rivayetler zikredilmiştir.

Bu değerlendirmeler neticesinde İbn Lehî'a'nın rivayetlerini kullanırken dikkatli davranmanın isabetli bir tutum olacağını söylemek mümkündür. Bu anlamda onun rivayetleri ile karşılaştığımızda hemen kabul etmeyip şâhid ve mütâbi'leri olup olmadığını araştırmak ihtiyata en uygun yoldur. Bu çerçevede Zehebî'nin İbn Lehî'a'nın rivayetlerine karşı takındığı tavır bizce de en doğru tutum olarak gözükmektedir. Zehebî onun rivayetlerinden tamamen vazgeçilerek onların heder edilmesini doğru bulmamış, onları şâhid ve i'tibar için yazmanın uygun olacağını savunmuş ve böyle yapan âlimleri haklı bulmuştur.⁹⁵ Nitekim *Kütüb-i sitte* sahipleri de İbn Lehî'a'nın rivayetlerini eserlerine almışlardır. Buhârî ondan beş hadis,⁹⁶ Müslim iki,⁹⁷ Ebû Dâvûd yirmi beş, İbn Mâce elli dört, Tirmizî otuz altı, Nesâî ise altı rivayet tahrir etmiştir.⁹⁸ Bu verilerden anlaşıldığı üzere *Kütüb-i sitte* müellifleri İbn Lehî'a'nın hadislerini bir şekilde eserlerine almışlardır.

Sonuç

Muhaddis, fakih ve tarih âlimi olan Abdullah b. Lehî'a Mısır bölgesinin klasik dönemdeki önde gelen önemli alimlerinden biridir. Bununla beraber *şadûk* olarak değerlendirildiği halde birçok açıdan tenkit edilen râvilerdendir. Ancak doğrudan ta'dîle delalet etmese de onu genel anlamda öven değerlendirmeler de kaynaklarda yer almaktadır. Bu övgüler her ne kadar tek başlarına İbn Lehî'a'yı tevsîk etmeye yeterli gelmese de açık bir şekilde ta'dîl ifade eden diğer ifadelerle birlikte düşünüldüğünde onun önemli bir râvi olduğu anlaşılacaktır.

İbn Lehî'a'nın güvenilirliği hakkında olumlu görüşler beyan eden kimseler içinde Süfyân es-Sevrî, İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis ilminde otorite olan şahısların bulunması, hakkındaki tevsîk ifadelerini görmezden gelmemize engel olmaktadır. Yine onun hakkında olumlu görüş beyan eden Ahmed b. Sâlih ve Abdullah b. Vehb gibi âlimlerin ilmî açıdan sözlerine itibar edilebilecek kişilerin olmalarının

⁹⁴ bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 32/146; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/496; Zehebî, *Siyer*, 8/18.

⁹⁵ Zehebî, *Siyer*, 8/14.

⁹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Tefsîr", 32, 97; "Tıbb", 13; "Libâs", 12; "İ'tişâm", 7. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Ömer eş-Şâmî, *Abdullâh b. Lehî'a hadîsühû ve 'ilelühû* (Ürdün: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 85-100.

⁹⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Şalât", 11; "Mesâcid", 197. Ayrıntılı bilgi için bk. Şâmî, *Abdullâh b. Lehî'a*, 101-102.

⁹⁸ bk. Şâmî, *Abdullâh b. Lehî'a*, 103-112.

yanı sıra, aynı bölgenin âlimi olmaları onların İbn Lehî'a hakkındaki görüşlerini dikkate almamızı zorunlu kılmaktadır.

İbn Lehî'a hakkında sarf edilen cerh ifadelerine gelince, sebebi açıklanmayan cerhleri bir yana bırakacak olursak beş farklı hususta tenkit edildiği anlaşılmaktadır.

İbn Lehî'a'ya yöneltilen ithamlardan biri Şîliğe intisabının olmasıdır. Ancak bu radaki Şîliğin, Râfizilikteki gibi itikadî bir sapma anlamında değil, Hz. Ali'yi (r.a.) mücadelesinde haklı bulmak ve oğullarının başlarına gelenleri reddedip onlara sevgi beslemek manasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu manada İbn Lehî'a haricinde hadis ve fıkhıta ondan kat kat önemli olan şahısların bile Şîler arasında zikredilmiş olması, hakkındaki bu iddiayı değerlendirirken dayanabileceğimiz önemli bir husus olarak zikredilebilir. Ayrıca İbn Lehî'a'nın Şîliği öven hadisler nakleden râvilerden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu ithamın onun hadisçiliğini zedelediği açıktır.

İbn Lehî'a'ya yöneltilen tenkitlerin bir diğeri *tedlîs* yapmış olmasıdır. Onun bu sorununa Ebû Hâtim, İbn Hibbân özellikle dikkat çekmişlerdir. Daha sonra diğer âlimler tarafından da onun *tedlîs* yaptığı dile getirilmiştir. Bundan hareketle İbn Lehî'a'nın rivayetleri söz konusu olunca onun bu problemine dikkat edilmesi gereklidir.

Zaten muhtelif açılardan problemlî görülen İbn Lehî'a'nın rivayetleri, evinde çıkan yangında bazı kitaplarının yanması sebebiyle, daha da tartışılır hale gelmiştir. Konu ile ilgili rivayetlerin muhtelif olması ve yangında İbn Lehî'a'nın kitaplarının tamamının mı yoksa bir kısmının mı, asıllarının mı yoksa müsveddelerinin mi yandığını tam olarak ortaya koyamaması konuyu çetrefilli hale getirmektedir. Ancak talebeleri olan Osmân b. Sâlih ve Abdullah b. Vehb'in İbn Lehî'a'nın asıl kaynaklarına yangından sonra da ve hayatının sonuna kadar ulaşma imkânına sahip olduklarını belirtmiş olmaları bir ipucu vermektedir. Konu hakkındaki diğer açıklamalarla birlikte düşünüldüğünde İbn Lehî'a'nın kitaplarının yangına maruz kaldığı fakat onların tamamına sirayet etmediği sadece kitaplarının bir kısmıyla sınırlı kaldığı, asıllarını teşkil eden kitapların ise yangından etkilenmediği söylenebilir. Bu değerlendirmelere bağlı olarak da İbn Lehî'a'nın kitaplarının yangına maruz kalmasının rivayetlerinin mutlak surette zayıf sayılmasının gerekçesi olarak görülmemesi gerektiği ancak yine de bu durumun tamamen göz ardı edilmeyip yangından sonraki rivayetlerine ihtiyatla yaklaşmanın uygun olacağı neticesine varmak mümkündür.

İbn Lehî'a'ya yöneltilen tenkitlerden birisi de hafıza zayıflığı ve *tahlîttir*. Hayatının sonuna doğru onun böyle bir sıkıntıyla karşılaştığı, rivayetlerde de açıkça ifade edilmiştir. Bu durumun aksini söyleyen bazı rivayetler bulunsa da yeterli değildir. Zira İbnü'l-Mübârek, İbn Ebî Meryem, Ahmed b. Hanbel ve Osmân b. Sâlih gibi birçok münekkidin konuyla ilgili açıklamaları hem sayıca daha fazla hem de daha detaylıdır. Bununla birlikte talebeleri olan "Dört Abdullah'ın" ve onun diğer bazı sağlam râvilerinin rivayetleri, İbn Lehî'a'nın bu zafiyetinden etkilenmemesi veya etkilenmişse bile bunun sınırlı kalmış olması ihtimali her zaman mevcudiyetini korumaktadır. Zira bir yandan onu iyi tanıdıkları için sorunlarının hangi hususta olduğunu bilir ve ona göre

davranma imkânına sahiptirler, diğer yandan da her zaman ulaşabildikleri asıl kaynaklarıyla kıyaslamaları mümkündür. Dolayısıyla bu husus ile ilgili de yukarıda olduğu gibi İbn Lehî'a hakkında genel bir hüküm vermeyip tafsilata gidilmesi *ihtilâttan* önceki ve sonraki rivayetlerinin birbirinden ayrılması isabetli bir davranış olacaktır.

İbn Lehî'a'nın hadis rivayetinde gevşek davrandığı şeklindeki tenkit en ciddiye alınması gereken hususlardan biridir. Zira hadisçiliğinin yanında tarihçi yanının olması ve dönemin özellikleri itibarıyla Mısır'da genel anlamda rivayette gevşekliğin varlığı bu konuda dikkatli olmamızı zorunlu kılmaktadır. Onun bu açıdan tenkit edilen rivayetleri ile karşılaşıldığında son derece dikkatli davranılıp aynı konuda nakledilmiş olan diğer rivayetlerle karşılaştırma yoluna gidilmesi önemli bir gereklilik olarak vurgulanmalıdır.

Son olarak şunlar söylenebilir. İbn Lehî'a hakkındaki olumlu ve olumsuz kanaatler birlikte değerlendirildiğinde, kendisini zayıf düşürecek bazı özelliklerle itham edilmesi sebebiyle hadis rivayeti açısından bazı zafiyetlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak hakkındaki ithamların tartışılır olması ve hakkında aynı zamanda tevsik ifadelerinin de bulunması onu mutlak anlamda zayıf bir râvi olarak görmemize engel olmaktadır. Rivayetlerinin tamamen terk edilmemesi ve kendisinden sika râvilerin rivayette bulunduğu durumlara mahsus olmak üzere, en azından “*hasenü'l-âdîs*” derecesinde görülmesi ilmî ihtiyata uygun bir hüküm olarak gözükmektedir. Onun rivayetleri ile karşılaşıldığı zaman yapılacak en doğru şeyin onların tek tek incelenmesi, mütâbi' ve şevâhidinin araştırılması gerektiği de ilave olarak vurgulanmalıdır.

Yazar Katkı Oranları / Author Contributions: Yazar 1: % 50. Yazar 2: % 50.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akpınar, Ömer Faruk. *Rivayet Asrında İlet Bezzar Örneği*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstihlaları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-Şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebir*. 8 Cilt. Haydarabâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Dalgın, Nihat. "İbn Lehî'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/158-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Dârimî, Ebû Sa'îd Osmân b. Sa'îd. *Târîhu 'Usmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1429/2008.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1981.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr b. Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta'i mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdülkebir el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vüzâretü Umûmi'l-Evkâfi ve's-Şü'ûni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbn Abdilhâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dımeşkî. *Tabakâtü 'ulemâ'i'l-ħadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî - İbrahim ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1996.
- İbn Abdilhakem, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh. *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1415.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fi'du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvîd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dımeşk*. thk. Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerħ ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Haydarabâd: Tab'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1952.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-İlel*. thk. Sa'îd b. Abdillâh el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî. 7 Cilt. b.y.: y.y., 1427/2006.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Ref'u'l-İsr 'an kuḍâti Mısr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Ṭabaḳâtü'l-müdeḷlîsîn*. thk. Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî. Amman: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Taḳrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hind: Dâiretü'l-Me'ârifî'n-Nizâmîyye, 1326.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muḥaddîsîn ve'd-ḍu'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2. Basım, 1992.
- İbn Ma'în, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în. *Ma'rîfetü'r-ricâl* (İbn Muhriz rivayeti). thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr vd. 2 Cilt. Dimeşk: Matbû'âtü Mecme'î'l-Lügati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî el-Bağdâdî. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *el-Muḥtelef fihim*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed el-Kaşkarî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999/1420.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *Zikru men ihtelefe'l-ulemâ'ü ve nuḳḳâdü'l-ḥadîs fihî*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Riyad: Mektebetü Advâ'îs-Selef, 1419/1999.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî ez-Zâhirî el-Hanefî. *en-Nücümü'z-zâhire fî mü'lûki Mısr ve'l-Ḳâhire*. 16 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Yûnus es-Sadeffî, Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Ahmed. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Ka'bî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed el-Belhî. *Ḳabûlü'l-aḥbâr ve ma'rîfetü'r-ricâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Mısrî. *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Ḳuḍât*. thk. Muhammed Hasen İsmâil - Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalîm. *er-Ref' ve't-tekmîl fî'l-cerḥi ve't-ta'dîl*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1407.

- Maqrîzî, Ahmed b. Ali. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-ıhıta ve'l-âsâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'î'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Moğultay b. Kılıç, Alâüddîn Ebû Abdillâh el-Bekcerî. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'î'r-ricâl*. thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Muhammed - Ebû Muhammed Üsâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 2001.
- Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü'rî. *et-Temyîz*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Kevser, 3. Basım, 1410.
- Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü'rî. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Burhâneddîn İbrahim b. Muhammed el-Halebî. *et-Tebyîn li esmâ'î'l-müdellesîn*. thk. Yahyâ Şefik Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Esmâ'ü'l-müdellesîn*. thk. Mahmûd Muhammed Nessâr. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Şâmî, Muhammed Ömer. *'Abdullâh b. Lehî'a hadîsühû ve 'ilelühû*. Ürdün: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Vekî', Ebû Bekr Muhammed b. Halef ed-Dabbî el-Bağdâdî. *Ahbâru'l-ıudât*. thk. Abdülazîz Mustafâ el-Merâğî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1947.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.
- Zirikî, Hayruddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. Basım, 2002.

A Controversial Hadith Transmitter: Ibn Lahī'a

Extended Summary

‘Abd Allah Ibn Lahī'a was one of the important scholars of etbā' al tābi'ūn generation. Ibn Lahī'a was one of the most important scholars of the land of Egypt, he was competent in the field of fiqh as well as the ḥadith narration. He became famous as a Qadi. Since the early period of his life, Ibn Lahī'a was interested in science, especially in ḥadith and fiqh, and succeeded to become one of the most famous names in the region by improving well himself. It has been described by many scholars as “the scholar and muḥaddith of the century”, “who grasping the particulars of science”, “one of the leaders of Egypt” in science and “one of the seas of science”. In addition to his scientific activities, Ibn Lahī'a, was went to jihad (holy war) and also he took on official duties by assuming the responsibility of treasure (bayt al-māl) for a period.

There are many hadith scholars who express positive opinions about the reliability of Ibn Lahī'a. In addition to Sufyān Al Thawrī, Mālik and Aḥmad Ibn Ḥanbal, who were authoritative in the science of ḥadith, even so Aḥmad Ibn Sālih and ‘Abd Allāh Ibn Wahb, whose know him very well, used words that can be credited in terms of science, to praise him. Although these expressions / praises are not aimed him in competence of ḥadith science, but they gives us to the idea that these praises can be considered as a side element in his competence of ḥadith narration.

However, despite his scientific position in Egypt and the praises about him, Ibn Lahī'a was deemed weak in the ḥadith, and he was exposed to various criticism (jarḥ) that damage the soundness of his narrations. If we leave aside the jarḥs which not explained detaily, it can be mentioned that Ibn Lahī'a was criticized on five different subjects. These are: Tashayyu', tadrīs, burning of his books, memory weakness, laxity in narration. For those defaults which damaged his ability in ḥadith narration, the narrations of Ibn Lahī'a were not accepted as an argument.

In this study the competence of ‘Abd Allāh Ibn Lahī'a to the ḥadith narration which based on the pros and cons expressions of scholars is discussed. First of all, the positive explanations about him is given, and then the opinions of scholars who criticize (jarḥ) him is explained. After the pros and cons expressions about him were evaluated. However especially in this study, the statements of the scholars that jarḥ (criticize) him is examined from different aspects under the separately titles.

Since the jarḥ statements of scholars about Ibn Lahī'a contain different features and dimensions in terms of their nature, it is important to evaluate each of them individually in order to make a correct judgment about his reliability. For example, the accusation of tashayyu' was not regarded as a subject that harms his justice, because he is accused just because he acknowledge Ali and his sons to be right and supported them wholeheartedly in their struggle.

On the other hand, scholars such as Abū Ḥātim and Ibn Ḥibbān etc accused him of “tadlīs” and these allegations made him controversial as a narrator. Over all, “his looseness in the narration” draws attention as the most serious criticism against him. Many scholars could not be able to desist from this flaw of Ibn Lahî'a. During his lifetime, some of the rules regarding ḥadith narration have not yet settled sufficiently in that region, it may be the reason behind his laxity in narration. In addition to that, Ibn Lahî'a's interest in fiqh and historical narrations other than ḥadith can be mentioned as one of the reasons that lead him to looseness in hadith narrations. For this, it is known that those who cope with these sciences behave more flexible than those who cope with the science of ḥadith.

As a result of the fire in his house a part of his library burned and this situation caused additional problems for his looseness in the ḥadith narration. It is understood that after this event, which corresponding to the last four years of his life, Ibn Lahî'a fell into a very weak position in the ḥadith narration. When his memory weakness was added to these, seriousness of the situation increased in the last years of his life, Nevertheless, this should not be scientifically correct to conclude the narrations of Ibn Lahî'a will be deemed to be absolutely weak because of all these. Because, it is seen that except for his looseness and tadlīs, other weaknesses are mostly related to a certain period, especially the last part of his life. It is understood that the burning of his books and his falling into controversy caused the increase of errors in his hadith narrations. However, this situation is not possible for all of his narrations. It is seen that he got rid of these weaknesses to the maximum extent in the narrations that he narrated based on the original ḥadith copies which he wrote meticulously. Because it has been stated by many people who know well about Ibn Lahî'a that his original ḥadith books were not affected by the fire. Moreover, the soundness of the narrations of “Four ‘Abd Allāh”s, who was one of his best students, has been accepted by many scholars. Moreover, as in the example of ‘Abd Allāh Ibn Wahb, since these students could easily access his original books, it is known that they narrated ḥadith in a sound manner from Ibn Lahî'a after the fire and the problems in his memory. Those information lead us to think that many of the mistakes seen in Ibn Lahî'a's narrations actually stem from the carelessness of those who narrated from him, not from him. Therefore, could to say that such criticisms of Ibn Lahî'a are rather dependent on certain times and conditions. This situation causes his narrations to differ in terms of the conditions. Therefore, it should be better to consider these possibilities and to treat carefully rather than making a general judgment about him by looking at such criticisms.

Consequently, when we evaluate all together the positive and negative opinions about Ibn Lahî'a, it does not seem possible to say that he was a very trustworthy narrator in terms of ḥadith narration. Since he was subjected to some criticisms that would weaken him. Nevertheless, the fact that the accusations against him are debatable and the fact that at the same time he has evidentiary statements against himself, prevents us from seeing him as an absolutely weak narrator. So, it seems to

be a provision in accordance with scientific precaution that his narrations are not completely abandoned and only for the situations that sika narrators narrated from him are seen at least in the degree of “ḥasan al ḥadith”. In addition, it should be emphasized that the best thing to do when encountering his narrations, is to examine them one by one, and to investigate mutābi‘ and shawāhid ḥadiths.

Keywords: Ḥadith, ‘Abdallāh Ibn Lahī‘a, Naqd, Jarḥ-Ta‘dīl, Ikhtilāf.